

vonatkozó adatok számbavétele. A kötésre vonatkozóan azonban a leírások nem sok útbaigazítást tartalmaznak, jöllehet a szóban forgó fragmentum a kötés és nem a könyvtest tartozéka volt. A továbbiakban ezen feltétlenül változtatni kell. Részletesebb felvilágosítást csak a possessorokról kapunk, akik azonban többnyire nem a töredéknek, hanem vagy a komplett kötetnek, vagy a belefogott írásműnek, vagy a kötéshez felhasznált makulatúra egyik-másik szeletének voltak a tulajdonosai. Ez a viszonylag részletes leírás sem tér ki arra, hogy az illető neve a könyv melyik részén olvasható, főleg, hogy magán a kötéstáblán-e, ami épp ez esetben nem elhanyagolható kérdés. A kötésre vonatkozó felvilágosítást (technika, hozzátvetőleges időpont stb.) a leírások nem adnak, erre rovat sincs. A kötéstáblából előkerült járulékos lelet mibenlétére a leírás többnyire csak futó célzást tesz („impr. Bohem.”, „impr. Germ. 2 calend.” és effélék), ennél többet csak ritkán árul el. Holott — véleményem szerint — ez a járulékos anyag eredetét tekintve bizonyára közelebb áll magához a szóban forgó kódextöredékhez, mint az a könyv, amelyhez felhasználták. Mindenesetre kétségtelenül volt egy olyan hely és egy olyan pillanat, ahol és amikor mind a még (vagy már) kötetlen könyv, mind a fragmentum, mind az összes járulékos anyag egy kézben volt, a könyvkötő kezében. Azt hiszem, módszertanilag ez volna a legalkalmasabban megragadható mozzanat, ezt kellene a kutatás középpontjába állítani, és innen lehetne legcélravezetőbben visszafelé indulni még a töredék keletkezésének irányába is.

Még egy javaslat. A szerkesztők a „kódex” fogalmát a nemzetközi nomenklatúra szerint értelmezik, és határát a 15. század végében szabják meg. Éppen magyar vonatkozásban jó lenne ezt a határt idébb tolni. Nálunk bizony a kódexirodalom kora, sőt virágkora jócskán a 16. század első felére esik. (Akadémiai Kiadó — Otto Harrassowitz, 1983.)

KULCSÁR PÉTER

ECSEDI BÁTHORY ISTVÁN MEDITÁCIÓI

Az Adattár sorozat újfajta vállalkozásba kezdett, amikor Ecsedi Báthory István országbírónak, Somogy, Szatmár és Szabolcs megye főispánjának töredékesen megmaradt autográf kéziratát kiadta. Újabb értékes szöveggel gazdagodott ezáltal irodalmunk, mert bár a kéziratot központi helyen, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzik, csak kevesen akadtak, akik vették a fáradságot arra, hogy a nehezen olvasható, rendezésre is szoruló kéziratot végigolvassák.

A kézirat három művet rejt magában. A legterjedelmesebb (121 levél), ami után a jelen kiadvány világirodalmi párhuzamai alapján a címet is kapta, a szerző önelemző, szubjektív hangú elmélkedéseinek, imádságainak a töredékét tartalmazza. Többszöri átírás és átszerkesztés eredménye. Báthori 1579 és 1582 között, még országbíróvá való kinevezése előtt, Varannón fogott írásába. Hosszabb szünet után, a politikai élettől való visszavonulását követően, 1596–98-ban Ecse-den vette elő újra. Kiegészítette és átdolgozta. Haláláig (1605) még háromszor írta újra, állandóan korrigálta és alakíttatta; szerényen és kedvesen „íráská”-nak, „könyvecské”-nek nevezte.

Célja elsősorban az volt, hogy „örökös igaz vallásáról” (159), kálvinista meggyőződéséről bizonyosgot tegyen. Hosszan tusakodott bűneivel és az ördög kísértéseivel. Nem konkrétan, csak általánosságban szólt „bűdös dög dohos bűneiről” (96), ifjúsága vétkeiről. Részletesen elemezte lelki gyötrelmeit, mint „fertelmes bűnös ember”-re (7), „budosó bolond”-ra (13) tekintett önmagára. Bűneinek megvallását, az alázatos megbánást Isten dicsőítése, a hálaadás és az isteni gondviselésbe és bűnbocsánatba vetett hit hangsúlyozásával ellenpontozta. Az elmélkedéseket Istennek tett áldozatnak tekintette: „megáldozzuk az mi nyelvünknek áldozatját te neked” — írta (38). Kifejezésmódja, képei és stílusa a Biblia, elsősorban pedig a Zsoltárok könyvének hatásáról tanúskodik. Szavainak őszinte, néhol versbe átcsapó áradása, gondolatainak költői formába öntése alapján a régi irodalom kiemelkedő prózai alkotásai között a helye a meditációsorozatnak. Az egyes fejezetek énközpontúságát többször az ország, a nemzet nyomorúságos helyzetének a tárgyalása váltja fel. Jellemző pl. a következő mondat, amelyben először saját magáért, majd többes szám első személyben, „nyomorúságink” megszüntetéséért könyörgött: „Könyörölj uram én rajtam bűnösön az te sokságú irgalmasságid szerént, és legyen egy kis vége az *mi nyomorosságinknak*, az te véghetetlen jó voltodból.” (74).

Néhol konkrétan is említést tett az akkori „üdök szörnyűségeiről”, a korabeli politikai élet vezető személyiségeiről (Belgioso, Bocskay István stb.) és cselekedeteikről.

Hasonlóképpen értékelte a történelmi eseményeket, mint a 16. századi prédikátorok. Így Mihály vajda Báthory András fölötti győzelme szerinte a „mi régi természetünkben bűneink miatt” következett be, s azért fohászzkodott, hogy ne tekintse az Isten „az én atyámfiainak bálványozásokat . . . az országnak hitetlenségét . . . hitek szegését, köztök való sok eretnek vallásokat” (147). Zrínyi eposzában a török támadás Isten akaratából többek között hasonló ok miatt következett be, azért, mert a magyarok „gyönyörködnek különb-különb vallásoknak” (I. ének, 12).

Jellegetes kálvinista világgépe — kortársaiéhoz hasonlóan — nem

nélkülözte az ördög kísértéseiben való hit elemeit sem, valamint az égi tüneményekre, így az üstökösökre is úgy tekintett, mint amelyeket „sok dolgoknak megjelentésére” használ fel az Isten (129).

Báthory meditációit az egyik sajtó alá rendező, Erdei Klára közel-múltban megjelent tanulmányaiban elemezte. Elsősorban világirodalmi párhuzamait kutatta fel (ItK, 1980. 55–69). Nem hiányzik pedig az ilyen jellegű munka a magyarországi irodalmi termésben sem. Így pl. az Erdei Klára által említett hugenotta Daniel Toussaint *L'Exercice de l'ame fidèle, assauoir prières et meditations pour se consoler en toutes sortes d'afflictions . . .* című művét Szenci Molnár Albert magyarrá fordította a szerző német nyelvű kiadása alapján. A Szent Bertalan-éj után Németországba menekülni kényszerülő hugenották vigasztalására készült elsősorban ez az írás, Toussaint vigasztalóiratán kívül bibliai zsolttárrészleteket, zoltármagyarázatokot, imákat, bibliai részekkel kapcsolatos könyörgéseket, Augustinus-imádságokat és Hieronymus Savonarola 51. zoltármagyarázatát tartalmazza. Molnár mint *Imádságoskönyv*-ről szól róla. Fordítása — amely egyébként Molnár legelső műve is volt —, 1600-ban készült el, Békési János kassai polgár kérésére, de Báthory István hasonló művéhez hasonlóan soha nem jelent meg. 1618-ban viszont Kassán napvilágot látott Bellenyi Zsigmond Abaúj megyei alispán fordításában Savonarola 51., 31. és 80. zoltáraiban való ájtatos, hasznos és mélységes elmélkedési és magyarázata. Hazai irodalmunkban is akadnak tehát Ecsedi Báthory művével rokonítható alkotások.

A jelen editio princeps még további két Báthory-töredéket közöl: az első igen sikeresen az *Ars orandi* címet viseli. A második pedig egy Szentháromságról értekező *Tractatus*.

Míg a *Meditációk*ban elsősorban Báthory írásművészetét csodálhatja az olvasó, e művekben több alkalom van arra is, hogy mint fordítót is megismerhesse. Ellentétben az elmélkedésekben követett gyakorlatával itt ugyanis többször közölte az általa lefordított szöveg eredetijét is. „Aut” ill. „avagy” megjegyzéssel több szóval is lefordított egy-egy fogalmat, az olvasó tetszése bízva a választást. Teológiai értekezésében egy helyen ki is mondta ezt: „utrumvis lector eligas” (180). E megjegyzése arra jogosítja fel a mai kutatót, hogy Báthory valószínűleg kiadásra szánta e hitvitázó értekezését. Indulattal, „sok jámbor deák emberek írásaiból” merítve, világos, érthető stílusban érvelt és szállt szembe a Trinitas-tan ellenségeivel.

A Báthory-autográf kézirat jelen kiadása nem kívánt kritikai lenni, mégis a szöveg tekintetében nagyon sokban eleget tesz annak is. A két sajtó alá rendezőnek: Erdei Klárának és Keveházi Katalinnak nehéz dolga volt, hiszen a rendezetlen, jelöletlen levelek sorrendjének megállapítására is kísérletet tettek. A gondolati egység megőrzésének elvét követve sikerrel oldották meg ezt a feladatot. A jegyzetanyag,

szójegyzék egészében ugyancsak alaposnak mondható. Persze — mint minden ilyen jellegű munkában —, akad néhány következetlenség (pl. betűtűvésztés a szójegyzék „uigozny” szavában a főszöveghez képest, vagy szívesen láttuk volna a többször is előforduló „oralkodo” (137) szó értelmezését stb.).

A kiadványt a sorozatszerkesztő, Keserü Bálint bocsátotta néhány szóval útra. A tőle megszokott mértéktartó, sommás, érdekes információkban gazdag utószó mellett szívesen vette volna e sorok írója, ha Erdei Klára, Báthory István életművének sikeres kutatója néhány lapon összefoglalta volna eredményeit. Ehelyett mestere, Keserü Bálint precíz bibliográfiai hivatkozása alapján kinek-kinek magának kell megismerkednie Erdei eredményeivel. Végző soron nem kerül ez túl nagy fáradságra, hiszen 1980-as és 1982-es ItK-hoz könnyen hozzá lehet jutni.

Ecsedi Báthory István művei e kiadvány révén végre bekerülnek a köztudatba. Segítségével sikerül mélyebb és igazabb képet alkotni a 16–17. század fordulóján élő magyar főnemesi rétegről, hiszen Báthory az ország háborús viszonyait és vallási változásait a nemzet sorsáért felelősséget érezve élte át, s a válságos körülmények okozta lelki feszültséget szigorú önelemzéssel olyan őszintén sikerült papírra vetnie, hogy írásai alapján kulcsfigurává válhat a vele azonos társadalmi helyzetű kortársak megértésében is. ■

A dicséretes kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadásában jelent meg a kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” kutatási főirány programjának keretében. (Budapest—Szeged, 1984. Adattár a XVI—XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 8.)

VÁSÁRHELYI JUDIT

ZRÍNYI MIKLÓS: „MINT HEKTOR TRÓJÁNAK . . .”*

A Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában megjelenő *Kézirattár*-sorozat fontos filológiai és irodalomtörténeti funkciót tölt be: eddig megjelent kötetei ismeretlen vagy kevéssé ismert dokumentumok egész sorát hozták nyilvánosságra, s tették hozzáférhetővé mind a tudományos kutatás, mind pedig az érdeklődő nagyközönség számára. Különösen fontos ez az adatfeltáró munka a régebbi századok irodalmából, ahol is autográf kézirat meglehetősen kevés áll rendelkezésünkre, s éppen a legnagyobbak — pl. Balassi és Zrínyi — esetében

* Bemutatja Kovács Sándor Iván